

Ю. О. Карпенко

(Чернівці)

ПРО ПРОЕКТ ПРОГРАМИ СПЕЦКУРСУ З УКРАЇНСЬКОЇ ТОПОНІМІКИ ДЛЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Розгортання топонімічних студій, що помічається у нас останнім часом, досить гостро ставить питання про кадри. Проте діючі програми з мовознавчих дисциплін, що читаються у вузах УРСР, цього питання ще не враховують. Тому постає актуальне завдання впровадження та посилення топонімічної проблематики у викладанні на філологічних факультетах університетів та пед-інститутів.

Завдання це може здійснюватися двома шляхами. По-перше, топонімічні питання доцільно ввести в програми курсів сучасної української літературної мови та української діалектології, а також розширити його в програмі з історичної граматики української мови. Студенти, слухаючи курс сучасної української літературної мови, одержували б загальне уявлення про топонімічні назви як особливу групу слів та про характерні фонетико-морфологічні й семантичні риси топонімів; у курсі діалектології це уявлення було б конкретизовано шляхом ознайомлення з топонімічною діалектологією та з методами дослідження топонімічного матеріалу. Історична граматика проілюструвала б пізніше студентам значення топоніміки для пояснення мовних змін.

По-друге, можна рекомендувати, зокрема для університетів, введення спеціальних курсів з топоніміки.

Для одного з таких спецкурсів — «Українська топоніміка» — нами складено програму, яка й пропонується для обговорення. Складається програма з «Пояснювальної записки», чотирьох розділів («Вступ», «Походження та значення топонімічних назв», «Словотвір топонімічних назв», «Топоніміка і система мови») та списку рекомендованої літератури. Вона розрахована на 34 год., з яких на перший розділ рекомендується відвести 6 год., на другий — 14

год., на третій — 8 год. і на четвертий — 6 год.

У пояснювальній записці коротко визначаються завдання топоніміки, говориться про значення цієї науки. Аргументується думка, що, хоч топонімікою займаються і історики, і етнографи, і географи, вона є наукою мовознавчою, оскільки об'єктом її вивчення є певна категорія лексики.

Програма й побудована саме під тим кутом зору, що топоніміка є лінгвістичною дисципліною. Топонімікою багато й плідно займаються історики і, меншою мірою, географи. Вони зробили поки що на Україні і взагалі в Радянському Союзі для розвитку топоніміки, мабуть, набагато більше, ніж лінгвісти. Але справді науковий аналіз топонімічного матеріалу повинен бути лінгвістичним.

«Вступ» включає до свого складу три теми: 1) «Топоніміка як наукова мовознавча дисципліна» («Предмет і завдання топоніміки»), 2) «Джерела вивчення слов'янської топоніміки», 3) «Короткий огляд історії вивчення слов'янської топоніміки». Опрацювання вступних тем допоможе студентам підійти до систематичного вивчення української топоніміки, познайомить їх з методикою топонімічних досліджень та матеріалом цих досліджень, розкриє перед ними шлях розвитку топоніміки як науки. Огляд історії вивчення слов'янської топоніміки з необхідності повинен бути коротким, оскільки більше ніж дві години на цю тему відвести не можна, та і тема ця ще дуже мало розроблена.

Основну увагу в цій темі слід зосередити на аналізі праць радянських топонімістів, передусім праць О. М. Селіщева, М. В. Сергієвського, П. Я. Черних, К. К. Цілуйка, О. І. Попова, Е. М. Мурзаєва, Л. Л. Гумецької. Особливе значення для української топоніміки мають праці К. К. Цілуйка. Обов'язково і по можливості докладно повинні бути висвітлені також основні праці польських топонімістів Я. Розвадовського, В. Ташицького, С. Роспанда, З. Штібера, С. Грабця та ін., які внесли значний вклад у розвиток слов'янської топоніміки, створивши, зокрема, і ряд праць з української топоніміки.

Важливими для слов'янської топоніміки є також праці болгарського вченого В. Георгієва, німецького лінгвіста М. Фасмера, чеха В. Махека, словенця Ф. Безлая та ін. Огляд історії вивчення слов'янської топоніміки повинен, звичайно, безперервно поповнюватися найновішою літературою.

Погляди і концепції різних учених повинні висвітлюватися і в дальших темах спецкурсу, у зв'язку з викладом тих чи інших питань.

У розділі «Походження та значення топонімічних назв» виділяється 7 тем:

1) «Етніміка». Питання про назви племен і народів не входить, власне кажучи, у проблематику топоніміки. Але все ж без цієї теми спецкурс з топоніміки читати не можна. Аналіз етнічних назв допоможе розібратися у їх відображенні в географічних назвах, особливо у назвах країн та територій.

2) «Топоніміка й історія народу». Тут має бути висвітлений нерозривний зв'язок топоніміки з історією народу. Слід показати спільність української топоніміки з російською та білоруською; ця спільність випливає з того історичного факту, що топоніміка усіх трьох братніх східнослов'янських народів є продовженням і розвитком давньоруської топоніміки, базується на топоніміці Київської Русі.

При розкритті теми треба простежити відображення в українській топоніміці суспільних явищ і подій від найдавніших часів до сучасності. Важливе місце мусить посісти аналіз нової радянської топоніміки. Слід виділити особливості зв'язку топоніміки з фактами життя народу на різних історичних етапах. Цінний матеріал з цього питання містить робота О. М. Селіщева «Из старой и новой топонимии».

3) «Склад слов'янської топоніміки за походженням». Завданням цієї теми є розкриття у хронологічній послідовності різномовних нашарувань в українській топоніміці. Виклад матеріалу, звичайно, повинен щільно пов'язуватися з історичною долею країни. Розгляд неслов'янської топоніміки в межах України доцільно доповнити коротким оглядом топонімів слов'янського

походження у неслов'янських країнах (Німеччина, Румунія, Угорщина, Греція, Канада та ін.). Це допоможе більш об'єктивно окреслити обсяг слов'янського внеску у світову топоніміку.

4) «Стійкість топонімічних назв і зміни чи заміни найменувань географічних об'єктів». Тут слід розкрити залежність міри стійкості топонімічних назв від характеру та розмірів географічних об'єктів, а також шляхи та умови заміни топонімів чи їх трансформації. Належне місце слід відвести народноетимологічному переосмисленню топонімічних назв.

5) «Семантика топонімічних назв». У цій темі висвітлюються особливості семантики топонімів залежно від типу географічних об'єктів та від часу постання топонімічної назви.

6) : «Лексико-семантична класифікація топонімічних назв». У цій темі систематизуються і поглиблюються відомості, одержані в попередній. Тут слід обов'язково зупинитися на історії питання і докладно схарактеризувати існуючі типи класифікації топонімів за їх значенням.

7) «Походження та значення назв обласних центрів УРСР». Ця тема завершує розділ. На прикладі назв обласних центрів УРСР слід підсумувати ті питання, які висвітлювалися в даному розділі.

Розділ «Словотвір топонімічних назв» включає лише чотири теми:

1) «Типи топонімічного словотвору».

2) «Суфіксальний словотвір. Префіксальний та префіксально-суфіксальний словотвір».

3) «Словоскладання та інші типи творення топонімів». У цій темі найбільшу увагу треба приділити так званім топонімічним метоніміям. Тема завершується висвітленням принципів структурної (формальної) класифікації топонімічних назв.

4) «Співвідношення різних словотворчих типів в українській топоніміці».

Тема розкривається шляхом розгляду топонімічних назв якоїсь обмеженої території (області чи кількох районів)».

Заключний розділ програми — «Топоніміка і система мови». Тут виділено три теми:

1) «Місце різних топонімічних назв у мовній системі». Основна проблема цієї теми: як і в якій мірі топоніміка входить у систему мови. Тема розкривається шляхом зіставлення функцій загальних і топонімічних назв. Проводиться також зіставлення лексичне, структурне і под.

2) «Топоніміка як джерело лексичного збагачення мови».

3) «Територіальна стратиграфія української топоніміки». У цій останній темі курсу слід зокрема подати відомості про відображення в топоніміці діалектного розчленування української мови, про топонімічну діалектологію.

У списку рекомендованої літератури, доданому до програми, виділяється методологічна література — праці К. Маркса, Ф. Енгельса, В. І. Леніна, — джерела та спеціальна література. В останній розмежовується основна і додаткова література. Названо також основні праці іноземних авторів, що стосуються української топоніміки.